

- הקדמה..... 2
- תולדות המחקר..... 2
- מצב המחקר היום..... 3
- שינויים בירושלים בעקבות כיבוש..... 4
- הסכם עומר..... 5
- דיון ומסקנות..... 7

הקדמה

ירושלים הייתה עיר חשובה במחוז הביזנטי של פלשתינה. העיר נפלה בידי צבא סאסני פולש בשנת 614. הכוחות הפרסים בזזו את העיר וטבחו בתושבים הנוצרים של העיר. לאחר מותו של הנביא מוחמד בשנת 632 הנהגת האסלאם עברה לאבו בכר. לאחר שהוא הבטיח את השליטה שלו על ערב הוא החל במלחמות כיבוש בעירק ושטחים מן האימפריה של ביזנטיון. הוא מת זמן קצר לאחר מכן וירש אותו עומר אבן אל חטאב¹. הכוחות המוסלמים התבלטו האם לתקוף את קיסריה או את ירושלים ובעצת החליף הוחלט על כך שירושלים תותקף ראשונה. אז החל תקופת מצור שבסופה ירושלים נפלה לידיהם של המוסלמים².

תולדות המחקר

מבחינת המחקר נוכל כי המחקר סובל ממיעוט של עובדות בדוקות בנוגע לכיבוש של ירושלים באותה תקופה. עצם שנת המאורע עצמו היא אינה וודאית. לא ברור האם האירוע התרחש בשנת 636, 637 או שנה לאחר מכן. גם הדרך שבה האירוע הזה התרחש היא אינה ברורה. אחד המקורות הראשונים שמצינים את אירוע כיבוש העיר נכתב במאה השמינית בשם אלאזדי. הוא ציטט אגרת ששלח המפקד העליון של צבאות האסלאם על מול הביזנטיים, אבו עובדיה אבן אלגראח. המפקד העליון דרש מן הנוצרים שחיו אז בירושלים להיכנע ולא להמשיך להילחם במוסלמים. הבעיה באגרת זו היא שהיא מבוססת על תבנית שגורה כמו בתיאורי מצור אחרים, ולכן היא לא מועילה במיוחד להבנת האירועים. המצביא תיאר את חייליו בתור אלו אשר עולים בערכים שלהם על האויבים שלהם³.

החוקר הירשברג טוען כי תולדות המחקר מראות כי קיימות רק ידיעות עובדתיות מעטות על תקופה זו. מסעי הכיבושים של הערבים בתקופה הזו, ובמיוחד כיבושה של הר הבית והשינויים שהתרחשו בהר הבית לא תוארו בצורה רחבה במחקר⁴. מבחינת תולדות המחקר מרבית המקורות שעוסקים בנושא היו חומר מסורתי שנשמר במדרשים של חז"ל ובסיפורי אגדות שונים אשר עסקו בנושא. באופן הזה לא נשמר חיבור מקיף וכולל של ירושלים בתקופה ההיא וכדי להבין את המציאות ההיא היה על החוקרים לשחזר רסיסי אגדות וסיפורים אשר קשורים לירושלים של אותה התקופה. בשלבים הראשונים של המחקר בנושא זה הציע ישראל לוי להחיל את חזון ספר זרובבל על התקופה ההיא ולומר כי חזון זה משקף את העימותים שהיו קשורים עם הפרסים ועם הערבים. החוקרים יהודה קויפמן

¹ בועז ששון. הכיבוש המוסלמי של ירושלים. קתדרה. גיליון 160. תשע"ו. עמ' 30.

² נתן שור. תולדות ירושלים. כרך ב'. הוצאת דביר. 1987. תל אביב. עמ' 317.

³ בועז ששון. הכיבוש המוסלמי של ירושלים. קתדרה. גיליון 160. תשע"ו. עמ' 30.

⁴ חיים זאב הירשברג. הר הבית בתקופה הערבית במסורות היהודיות והמוסלמיות ומציות ההיסטוריות. בתוך: ירושלים לדורותיה (עורך: יוסף אבירם). החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה. 1968. ירושלים. עמ' 115.

ומיכאל אבי יונה קיבלו את הפתרון הזה והציעו כי האגדה מבוססת על אירועים אמיתיים אשר התרחשו אז⁵. כיום מקובל יותר לראות הסיפורים הללו בתור סיפורים שנועדו לתאר את הרצון של האנשים בתקופה ההיא להצדיק את מעשיהם. התיאורים הללו צריכים להיות מנותחים בצורה ביקורתית כדי להגיע למצב שבו יהיה ניתן להפריד בין עיקר ותפל וכדי להבין את המציאות ההיסטורית של אותה התקופה.

מצב המחקר היום

בעבר המחקר נטה לקבל את דעתו של אל יעקובי אשר היה סבור כי כיפת הסלע אשר הוקמה על אבן השתייה, הוקמה מתוך מניעים פוליטיים. עבד אל מלך שלט אז במכה והרצון היה לבנות את כיפת הסלע כדי שתשמש בתור תחליף לכעבה. דעה זו התקבלה בעבר על ידי חוקרים כמה גולדציהר אולם כיום מקובל יותר לקבל דעה של היסטוריון אחר, אל מקדסי, אשר טען כי עבד אל מלך התכוון להקים בניין שיוכל להתחרות דווקא בכנסיית הקבר. לאחר שהיא נבנתה הוקמו מבנים נוספים אשר חיזקו את החשיבות של המקום בעיני בני המקום⁶.

בנוגע לחוזה עומר, ומבחינת ספרות המחקר של היום, הניח החוקר משה גיל כי חוזה עומר והמצב של ירושלים לאחר הכיבוש המוסלמי היה בדרך שהוא מתואר על ידי מקורות ערבים מן התקופה. כלומר שהיחס לנוצרים ביקש לפייס אותם, בין השאר על ידי כך שלא יותר ליהודים להיכנס לעיר ובוודאי שלא להתיישב בה⁷. דעה זו במחקר זכתה לביקורת של החוקר גויטין. גויטין טוען כי עדויות שונות מראות כי זמן לא רב לאחר הכיבוש התיישבו בעיר 70 משפחות יהודיות אשר הקימו יישוב בתוך רובע בעיר ירושלים⁸. החוקר נתן שור טוען כי בתחילה ביקשו היהודים מהשלטונות המוסלמים ליישב 200 משפחות יהודיות אולם הותר להם ליישב רק שבעים משפחות כמעין פתרון ביניים אשר יספק את שני הצדדים במידה מסוימת. היהודים יוכלו להתיישב ואילו הנוצרים יראו כי מספר המתיישבים הוא מוגבל ולא תתחדש יישוב העיר מחדש על ידי היהודים כפי שהם היו רוצים⁹.

⁵ חיים זאב הירשברג. הר הבית בתקופה הערבית במסורות היהודיות והמוסלמיות ומציות ההיסטוריות. בתוך: ירושלים לדורותיה (עורך: יוסף אבירם). החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה. 1968. ירושלים. עמ' 115.

⁶ שם, עמ' 115.

משה גיל, היישוב היהודי, יהושע פראוור (עורך), ספר ירושלים – התקופה המוסלמית הקדומה 638-1099, יד בן צבי, ירושלים תשמ"ז, עמוד 135.

ש.ד. גויטין, "האמנם אסר הח'ליפה עומר על יהודים לשבת בירושלים?" היישוב בארץ-ישראל בראשית האסלאם⁸ ובתקופת הצלבנים (עורך יוסף הקר), יב"ץ (ירושלים, תש"ם).

נתן שור. תולדות ירושלים. כרך ב'. הוצאת דביר. 1987. תל אביב. עמ' 317.⁹